

інфокомунікаційних технологій у формуванні нової культурної свідомості іноземців, або вторинної мовної особистості. Зануренню іноземця у український мовно-соціальний контекст сприяє те, що аудіовізуальний інтернет-адаптований електронний курс «Українська мова для іноземців» побудований на основі українських кінофільмів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Караулов Ю. Н. Русская языковая личность и задачи ее изучения / Ю. Н. Караулов // Язык и личность. – М. : Наука, 1989. – С.3–8.
2. Варзацька Л. Міжпредметна інтеграція в системі особистісно зорієнтованої мовної освіти / Л. Варзацька // Українська мова і література в школі. – 2006. – № 7. – С. 6–12.
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
4. Пентилюк М. Формування мовної особистості учня — важлива проблема сучасної лінгводидактики / М. Пентилюк // Проблеми формування мовної особистості учнів середніх загальноосвітніх закладів : зб. наук. праць. – Рівне : РЕГІ, 2006. – С. 29–34.
5. Мацько Л. І. Матимемо те, що зробимо / Л. І. Мацько // Дивослово. – 2001. – № 9. – С. 2–6.
6. Мова як іноземна: проблеми сертифікації за європейськими стандартами // Матеріали Міжнародної наукової конференції. Львів 23-24 квітня 2009 року (за ред. О.Антонів, А.Кравчук, І. Тамбор). – Львів : Українська академія друкарства. – 2010. – 144 с.
7. Зимняя И. А. Психология обучения неродному языку / И. А.Зимняя. – М. : Русский язык, 1989. – 160 с.
8. Когнітивна психологія [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.effecton.ru/04.html> – Заголовок з екрана.
9. Щукин А. Н. Применение аудиовизуальных средств на занятиях по русскому языку со студентами-иностранцами / А. Н. Щукин. – М, 1979. – 211 с.
10. Иванова-Цыганова В. И. Особенности учебных кинофильмов по иностранным языкам как источник информации и их использование для обучения устной речи в языковом вузе / В. И. Иванова-Цыганова. – М. : Просвещение. – 1971. – 235 с.

В работе рассматриваются вопросы формирования вторичной языковой личности слушателей учебно-подготовительных отделений для иностранных граждан в процессе обучения украинскому языку инфокоммуникационными средствами.

Ключевые слова: украинский язык как иностранный, мультимедиа, интернет.

Formation issues of lateral individual of listeners of Preparation Department for Foreign Citizens during learning Ukrainian through informational and communicational tools were viewed at this publication.

Keywords: Ukrainian as foreign, multimedia, Internet.

УДК 371.32

Кучеренко І.А.

УРОК – НАЙСПРИЯТЛИВІШЕ СЕРЕДОВИЩЕ РОЗВИТКУ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

У статті розглянуто семантичне та структурне наповнення міждисциплінарного терміна «мовна особистість» у сучасних наукових парадигмах, схарактеризовано поняття «мовна особистість учня основної школи», переосмислено функцію і новочасну роль учителя у процесі формування мовної особистості учня на уроці української мови в основній школі.

Ключові слова: мовна особистість, мовна особистість учня основної школи, урок української мови, функція вчителя української мови.

Мовна освіта ХХІ століття виконує для суспільства дві особливо важливі ролі (навчальну й виховну), закладає фундамент існування цілісного українськомовного соціуму, в якому нинішні учні як майбутні громадяни України визначатимуть вектор розвитку держави у межах людської цивілізації. «Сукупність результатів цих двох функцій освітньої діяльності формує світогляд людини як певний цілісно-субординований її погляд на світ в цілому і місце в ньому людини, що й обумовлює в кожній конкретній ситуації вибір одного з багатьох можливих видів її цілеспрямованої діяльності» [4, 960]. Нині, на етапі становлення постіндустріального суспільства України, простежується розвиток суспільства глибоких знань і широкого інформаційного простору, в якому на засадах новітніх досягнень філософії, лінгвістики, дидактики, психології, соціології, культурології формується нова україномовна освітня система, яка вимагає прискореного розроблення високих технологій проектування і проведення уроку української мови, в межах якого відбувається реальне становлення, формування та розвиток мовної особистості учня, його особистісної комунікативної компетентності й системи персональних духовних цінностей.

На початку III тисячоліття у національній системі освіти основна школа як соціальний інститут загальноосвітньої підготовки займає особливе місце, адже є базовою ланкою здобуття загальної освіти і розвитку мовної особистості. Модернізація українськомовної освіти в 5–9 класах відповідно до дії Національної доктрини розвитку освіти, Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, Концепції мовної освіти, програми з української мови передбачає реалізацію принципів антропоцентризму, гуманізації і гуманітаризації освіти, зорієнтованості навчального процесу на розвиток особистісного потенціалу і природних задатків кожного учня, компетентісного спрямування навчального процесу. У Національній доктрині розвитку освіти першочерговим завданням коригування освіти визначено зміну змісту навчання, сепарація надмірної інформативності, пізнання людиною себе, систематичне оновлення змісту навчання. Законодавчі акти й нормативні документи фіксують стратегічний зміст мовної освіти, стандартизують його у чітко фіксованому переліку предметних і загальних компетенцій, необхідних для обов'язкового опанування, реалізують поставлену суспільством освітню мету і спрямовують та організують процес вивчення рідної мови. На думку В. Кременя, зміст освіти – це «система компетентностей, яка повинна бути сформована у процесі освіти з урахуванням самовизначення особи, створення умов для її самореалізації, перспектив розвитку світової спільноти» [11]. Найбільш суттєво в аспекті змісту сучасної мовної освіти є те, що навчання української мови спрямоване в першу чергу на розвиток мовної особистості

учня, його комунікативної компетентності, національної свідомості, гречності, толерантності, шляхетності.

Теорія мовної особистості започаткована у вузькій науковій парадигмі В.Гумбольдтом, Й.Вайсгербером, В.Виноградовим, О.Потебнею швидко знайшла прихильників й почала студіюватися ширше та глибше в аспекті різноманітних суміжних наук – філософії, лінгвістики, психології, психолінгвістики, соціології, культурології, етнології тощо. Основна міжпредметна категорія «мовна особистість» ґрунтовно формується і розвивається на межі ХХ-ХХІ століття у вітчизняній лінгводидактиці завдяки дослідженням О.Біляєва, Л.Мацько і М.Пентилюк. Нині дефініція «мовна особистість» функціонує як міждисциплінарний термін, результати досліджень якого представлено у працях Н.Арутюнової, Ф.Бацевича, І.Беха, О.Біляєва, А.Богущ, Л.Варзацької, М.Вашуленка, В.Виноградова, І.Зимньої, І.Зязюна, Ю.Караулова, В.Красних, В.Кременя, Л.Мамчур, В.Маслової, Л.Мацько, М.Пентилюк, М.Плющ, Л.Скуратівського, І.Ющука, І.Хом'яка та ін.

Мета статті – розглянути семантичне та структурне наповнення поняття «мовна особистість» у сучасних наукових парадигмах, визначити роль учителя в процесі формування мовної особистості учня на уроці української мови в основній школі.

Глибоко й ґрунтовно досліджуючи мовну особистість у просторі лінгвістики, Ю.Караулов розуміє її як «сукупність здібностей і характеристик людини, які зумовлюють створення нею мовних творів (текстів)», що різняться ступенем структурно-мовної складності, глибиною і точністю відображення дійсності, визначеною мовною спрямованістю» [7, 3]. Додамо, що мовна особистість, як справедливо підкреслив учений, має двобічну основу – природні можливості та здатності, що є статистичними та які варто розкривати й розвивати, і набуті ознаки, зокрема в аспекті опанування мовних одиниць та їх мовленнєвої реалізації під час спілкування, що потребують цілеспрямованого опанування і навчання. Характеристику мовної особистості як складного феномена знаходимо у працях В.Красних, який вважає за необхідне виділити «1) людину, яка говорить – особистість, одним із видів діяльності якої є мовленнєва діяльність; 2) мовну особистість – особистість, яка реалізує себе в комунікації, вибирає та здійснює певну стратегію і тактику спілкування, вибирає та використовує певний набір засобів – як лінгвістичних, так і екстралінгвістичних; 3) комунікативну особистість – конкретний учасник конкретного комунікативного акту, який реально діє в реальній комунікації» [10, 17]. Умовно виділені вченим моделі-компоненти мовної особистості, на наш погляд, невіддільні й діють цілісно, змінюючи названі грані залежно від ролі, в якій індивід входить у процес спілкування. У зв'язку з цим зазначимо, що на уроках української мови в основній школі відбувається базове формування мовної особистості як комуніканта (мовця, що продукує усні й писемні тексти різних стилів, типів і жанрів мовлення) і як реципієнта (слухача і читача, що репродукує звукові та графічні висловлювання інших людей). Кожен аспект комунікативного вияву моделі мовної особистості розвивається

завдяки багатогранній і різнобічній навчально-практичній мовленнєвій діяльності учня, яку методично правильно організовує вчитель.

І.Зимня, ґрунтовно досліджуючи мовну особистість у зв'язку з когнітивною лінгвістикою, справедливо стверджує про наявність мовної свідомості, яку трактує як «форму існування індивідуальної, когнітивної свідомості розумної людини, тієї, що говорить, людини, яка спілкується, людини як соціальної істоти, як особистості» [5, 23]. На думку В. Карасика, мовна свідомість «членується на релевантні фрагменти осмислення дійсності та реалізуються у мовленнєвій поведінці, яка актуалізується у текстах, що виникають під час комунікації та характеризують учасників спілкування як тих, які належать до певної етнокультури чи соціокультурної спільноти» [6, 6]. Сучасний дослідник Є. Боринштейн розглядає мовну особистість як таку, що «виникає в суспільстві й розвивається, ґрунтуючись на здатності вираження й закріплення соціальних відносин та взаємодії. Це особистість, охарактеризована з боку впливу засвоєної нею мовної культури на її особистісні якості та соціально-культурну ефективність її діяльності як суб'єкта суспільних відносин» [1]. Підкреслимо, що формування мовної особистості у процесі засвоєння української мови у школі не тільки забезпечує опанування мовної системи і розвиток мовленнєвої діяльності учнів, а має кардинальний вплив на становлення особистісних якостей учня, його соціалізації і входження в суспільство як цілісно сформованого громадянина. Безперечно, всі ці сегменти мовної особистості (мовця, співрозмовника, соціальної людини) є нам близькими і їх особливості необхідно враховувати у процесі розвитку мовної особистості в загальноосвітній школі.

Нам імпонує думка А. Богуш, яка характеризує поняття мовна особистість у лінгводидактичному просторі й розглядає її як «високорозвинену особистість, носія як національно-мовленнєвої, так і загальнолюдської культури, яка володіє соціокультурним та мовним запасом, вільно спілкується рідною, державною та іншими мовами в полікультурному просторі, адекватно застосовує набуті полікультурні знання, мовленнєві вміння та навички у процесі міжкультурного спілкування з різними категоріями населення» [17, 36]. Найбільш близькою під кутом зору порушеної лінгводидактичної проблеми нам видається визначення М.Пентилюк, яка під мовною особистістю розуміє людину, що «володіє виражальним багатством мови, продукує її в різних життєвих ситуаціях і шанує її, дбає про збереження й розвиток» [14, 59], носія мови, який «добре володіє системою лінгвістичних знань (знає поняття і відповідні правила), репродукує мовленнєву діяльність, має навички активної роботи зі словом, дбає про мову і сприяє її розвитку» [16, 85].

З огляду на попередні міркування, у просторі нашого дослідження розуміємо концепт «*мовна особистість учня основної школи*» як особистість, що знає особливості українськомовної системи, володіє арсеналом лінгвістичних одиниць і вміло їх реалізовує, ефективно здійснює продуктивну і репродуктивну мовленнєву діяльність; особистість, яка має вдалий та ефективний соціальний й індивідуальний комунікативний вияв у процесі спілкування.

Таким чином, широковекторне різногалузеве потрактування поняття «мовна особистість» дає право стверджувати про нову філософію розуміння індивідуальної мовної особистості учня основної школи, новочасне осмислення цілеспрямованої педагогічної діяльності набуття системи комунікативної компетентності (мовленнєвих, мовних і комунікативних знань, умінь, навичок та досвіду) заради формування такої особистості й надзвичайно важливу роль уроку української мови у цьому процесі, проектування і реалізація якого з урахуванням вище зазначеного потребує модернізації і розроблення продуктивної технології проведення.

Компетентнісна та комунікативна спрямованість навчально-виховного рідномовного процесу навчання є найсприятливішим освітнім середовищем для розвитку мовної особистості в умовах сьогодення. Л.Мацько умотивовано стверджує, що «мовна особистість у процесі становлення і розвитку проходить кілька етапів, щоразу підіймаючись на вищий рівень мовної культури» [12, 10], а «середня школа і вищі навчальні заклади повинні готувати ... активних, творчих, високоосвічених і висококультурних діяльних інтелектуалів» [13].

Державний стандарт базової і повної середньої освіти окреслює зміст мовної освіти, концепції частково їх визначають, програма визначає загальні контури шкільної мовної освіти, підручник де в чому його формулює, а урок чітко конкретизує всю навчальну роботу вчителя й пізнавально-практичну діяльність учня. Основана мета шкільного предмета «Українська мова»:

📖 за стандартом – «розвиток особистості учня, формування в нього мовленнєвої культури, комунікативної компетентності, гуманістичного світогляду, національної свідомості, високої моралі, активної громадської позиції, естетичних смаків і ціннісних орієнтацій» [3, 23];

📖 за концепцією мовної освіти – «становлення духовно багаті особистості, яка володіє вміннями і навичками вільно, комунікативно доцільно користуватися виражальними засобами мови, її типами, стилями, жанрами, формами в усіх видах мовленнєвої діяльності, орієнтуватися в постійно зростаючому інформаційному потоці, уміє самостійно навчатися і самовдосконалюватися» [9, 6];

📖 за програмою – «формування національно свідомої, духовно багаті мовної особистості, яка володіє вміннями і навичками вільно, комунікативно доцільно користуватися засобами української мови – її стилями, типами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо)» [15, 33].

Успішна реалізація поставленої мети, задекларованої у чинних державних документах, передбачає відповідного змістового наповнення уроків української мови і виконання в межах навчального заняття таких, на наш погляд, першочергових завдань:

✓ формування мовної особистості учня як комуніканта (мовця, що продукує усні й писемні тексти різних стилів, типів і жанрів мовлення) і як реципієнта (слухача і читача, що репродукує звукові та графічні висловлювання інших людей);

✓ розвиток творчих здібностей, мислення, пізнавальної активності, самостійності;

✓ виховання соціально активної людини, національно свідомого громадянина своєї країни та всеземної цивілізації, його морально-етичних рис і ціннісних орієнтацій.

Велику роль у процесі становлення мовної особистості учня нині (як і кілька століть тому) відіграє професійна компетентність учителя, функція якого в умовах сьогодення переосмислюється відповідно до зміни акцентів педагогічної діяльності – від керівної до фасилітативної – однокласника, наставника і помічника учня на шляху здобуття знань. Слушною з цього приводу виступає думка А. Качур про те, що «учительство повинно відмінно оволодіти технологією уроку і методичним багатством викладання української мови, щоб належно піклуватися про чистоту, виразність, багатство мовлення своїх вихованців, прищеплювати їм любов до рідної мови і народу, необхідність і бажання спілкуватися нею не тільки у навчальній діяльності, а й у повсякденному житті» [8, 89]. Додамо, що сучасний учитель зобов'язаний реалізовувати нові концепції мовної освіти, що утверджують осмислений відхід від «сухого» вивчення лінгвістичних одиниць, їх граматичних особливостей, спрямовують і сконцентровують усю навчальну роботу на розвиток мовлення учнів, засвоєння мовних одиниць заради використання їх у процесі комунікативної діяльності, вивчення краси рідного слова, збереження його національної своєрідності, досконалості й енергетичної значущості.

Учитель-словесник, крім реалізації цілей українськомовної освіти, задекларованих у нормативних державних документах, має мотивувати процес учіння учнів на уроці, стимулювати їх бажання до саморозвитку і самовдосконалення. Важливою аксіомою сучасної освіти як для вчителя у процесі викладання, так і для учня під час учіння постає необхідність усвідомлення переходу від класичної формули «освіта – на все життя» до новочасної – «освіта впродовж усього життя». З огляду на це педагог активізує пізнавальну діяльність учнів не тільки на одному уроці, а стимулює їх до вдосконалення власної мовної особистості завжди.

На думку В.Кременя, «процес навчання, його процедура, спосіб взаємодії вчителя й учня... постає не як механічна передача знань від однієї людини до іншої, а створення умов, за яких стають можливими процеси народження знань самим учнем, його активна і продуктивна діяльність. Дана ситуація – це ситуація відкритого діалогу, прямого і зворотного зв'язку, солідарної взаємодопомоги. Завдяки сумісній активності в такому контексті вчитель і учень починають функціонувати в одному темпі» [11, 8]. У зв'язку з цим додамо, що за таких умов процес мовного навчання на уроці стає інтерактивним, а функція педагогічної взаємодії вчителя й учня переосмислюється. Педагог – це не транслітератор знань, а помічник на шляху до самоздобуття і саморозвитку учнем особистісних знань новотворень (компетентностей). Учень, у свою чергу, осмислено і мотивовано здобуває знання та виробляє вміння, індивідуально розвиває персональну мовну особистість. Важливо наголосити, що цілевизначення обох учасників

навчального процесу на уроці мають співпадати, а їх взаємодія повинна бути цілісною і взаємозумовленою. Вчитель-словесник в умовах інноваційної мовної освіти, розвивального або проблемного спрямування, «пробуджує» учнів до пізнавальної діяльності, «підштовхує» до самоосвіти і саморозвитку.

Таким чином, у системі сучасної мовної освіти на перший план виступають завдання формувати мовну особистість учнів, розвивати їхню комунікативну компетентність і такі якості особистості як самостійність, здатність правильно й успішно спілкуватися у соціальному середовищі, творчо підходити до мовленнєвої діяльності, комунікабельність тощо. Учитель на уроці української мови повинен забезпечити процес пізнання в учнів (перехід невідомого у знання, невмінь у вміння та навички), здійснити трансформацію суспільних науково обґрунтованих мовних, мовленнєвих і комунікативних надбань в осмислені здобутки учня. У процесі дослідження передбачаємо розробити методичний аспект навчально-виховної діяльності вчителя на уроці української мови, визначити ефективні умови й способи проектування і проведення уроку з метою розвитку мовної особистості учня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боринштейн Є. Соціокультурні особливості мовної особистості / Є. Боринштейн // Соціальна психологія. – 2004. – № 5 (7). – С. 63–72.
2. Вашуленко М. С. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання / М. С. Вашуленко // Початкова школа. – 2001. – № 1. – С. 11–14.
3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Проект // Дивослово. – 2011. – № 7. – С. 20–27.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Зимняя И. А. Вербально-коммуникативная функция в восприятии и порождении текста / И. А. Зимняя // Психологические механизмы порождения и восприятия текста. – М. : МГПИИЯ, 1985. – Выпуск 243. – С. 3–23.
6. Карасик В. И. Языковой круг личности, концепты, дискурс / В. И. Карасик – Волгоград: Перемена, 200. – 477 с.
7. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 263 с.
8. Качур А. М. Філософські засади вивчення української мови у початковій школі / А. М. Качур // Збірник наукових праць «Педагогічний процес. Теорія і практика». – 2013. – № 2. – С. 83–90.
9. Концепція мовної освіти в Україні. Проект // Освіта України. – 2011. – № 1–2. – С. 6.
10. Красных В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2001. – 270 с.
11. Кремень В. Г. Освіта і суспільство в парадигмі синергетичного мислення / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2012. – № 2. – С. 5–11.
12. Мацько Л. І. Культура української фахової мови : навчальний посібник / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К., 2007. – 360 с.
13. Мацько Л. Матимемо те, що зробимо / Л. І. Мацько // Дивослово. – 2001. – № 9. – С. 2–3.
14. Пентиліук М. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : збірник статей / Марія Пентиліук. – К. : Ленвіт, 2001. – 256 с.

15. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. Українська мова 5–9 класи // Українська мова і література в школі. – 2013. – № 1. – С. 32–54.
16. Словник-довідник з української лінгводидактики: навчальний посібник / кол. авторів за ред. М.Пентиліук. – К.: Ленвіт, 2003. – 149 с.
17. Формування мовної особистості на різних вікових етапах: монографія / за заг. ред. А. Богуш. – Одеса : ПНЦ АПН України, 2008. – 272 с.

В статье рассмотрено семантическое и структурное наполнение междисциплинарного термина «языковая личность» в современных научных парадигмах, охарактеризовано понятие «языковая личность ученика основной школы», переосмыслено функцию роль учителя в процессе формирования языковой личности ученика на уроке украинского языка в основной школе.

Ключевые слова: языковая личность, языковая личность ученика основной школы, урок украинского языка, функция учителя украинского языка.

The article discusses the semantic and structural filling interdisciplinary term "linguistic identity" in the contemporary scientific paradigms, characterized by the concept of "linguistic identity pupil primary school," reinterpreted function role of the teacher in the process of formation of the language of the individual student in the classroom of the Ukrainian language in primary school.

Keywords: linguistic identity, linguistic identity pupil primary school, the lesson of the Ukrainian language, the function of the teacher of the Ukrainian language.

УДК 811.161.2

Мартиняк О.А.

НЕДОРЕЧНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ З РОСІЙСЬКОЇ МОВИ У МОВЛЕННІ СУЧАСНОГО ШКОЛЯРА

У статті проаналізовано недоречні запозичення з російської мови, які є характерною вадою мовлення сучасного учня. З'ясовано причини появи кальок та інтерференцій і способи їх заміни.

Ключові слова: культура мовлення, суржик, кальки, інтерференції, росіянізми.

Культура мовлення школяра завжди перебувала у сфері зацікавлень учителя-словесника. Українські мовознавці й педагоги неодноразово звертали увагу на роль різних чинників у процесі формування мовленнєвої культури особистості. В. Сухомлинський розподіляв відповідальність за рівень культури мовлення учня між педагогами всіх спеціальностей: «Кожен учитель – це, насамперед, словесник, досконалий знавець мови, покликаний повсякчасно дотримуватись усталених норм вимови, слово- та формовживання і побудови фраз, зростати мовленнєво, розвивати вміння змістовно, зв'язно та стилістично правильно висловлювати власні думки» [3, 5].

І. Огієнко у праці «Наука про рідномовні обов'язки» ще глибше аналізує цю проблему, стверджуючи вагому роль письменника, преси, церкви, освіти,